



SIVALARIN GİZLEDİĞİ SÜSLEMELERİYLE
KORKUTELİ ÇAYBAŞI HAMAMI
ÇAYBAŞI BATH IN KORKUTELİ
WITH ITS DECORATIONS HIDDEN BY PLASTER

AYGÜL UÇAR

Dr. Öğr. Üyesi Ege Üniversitesi
Asst. Prof. Dr. Ege University
aygul.ucar@ege.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0002-6399-970X>

HASAN UÇAR

Dr. Öğr. Üyesi Ege Üniversitesi
Asst. Prof. Dr. Ege University
hasan.ucar@ege.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0002-7443-5715>

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi - Journal of Turkish Researches Institute
TAED-66, Eylül - September 2019 Erzurum
ISSN-1300-9052

Makale Türü-Article Types : Araştırma Makalesi-Research Article
Çeliş Tarihi-Received Date : 24.05.2019
Kabul Tarihi-Accepted Date : 23.08.2019
Sayfa-Pages : 479-496

 <http://dx.doi.org/10.14222/Turkiyat4192>



www.turkiyatjournal.com
<http://dergipark.gov.tr/ataunitaecd>

This article was checked by

 iThenticate

SIVALARIN GİZLEDİĞİ SÜSLEMELERİYLE
KORKUTELİ ÇAYBAŞI HAMAMI
ÇAYBAŞI BATH IN KORKUTELİ
WITH ITS DECORATIONS HIDDEN BY PLASTER

AYGÜL UÇAR-HASAN UÇAR

Öz

Antalya'nın Korkuteli ilçesinde yer alan Çaybaşı Hamamı, Osmanlı Dönemi'nden günümüze ulaşabilmiş az sayıdaki yapılardan biridir. Gerek malzeme gerekse plan özellikleri açısından Türk hamam mimarisinin genel özelliklerini taşıyan yapı, 16. yüzyılın ilk yarısı ile 17. yüzyılın ilk yarısı arasına tarihlendirilmektedir. Günümüzde işlevini sürdürmeyen hamam, 1970'li yıllarda onarım geçirmiştir. Hamam, duvarlarında sonraki dönemlerde yapılmış niteliksiz sıvaların altında gizlenen süslemeleriyle, Türk hamam mimarisi içerisinde özel bir yere sahiptir. Bu süslemeler döneminin süsleme anlayışını ve beğenisini de yansıtmaktadır. Süslemelerde baskı tekniği ile yapılmış vazolar içerisinde çıkan laleler ile karanfiller dönemin çini ve seramik sanatında kullanılan motiflerle oldukça benzerdir. Duvarlardaki gemi ve balık grafitileri ise Korkuteli'nin Akdeniz'e yakınlığını adeta resimsel olarak yansıtmaktadır. Bu yazıda, aynı dönemde inşa edilmiş çok sayıdaki hamamla benzer bir plan şemasını tekrarlayan, fakat sıva altında kalan süslemeleriyle onlardan farklı, ayrıcalıklı bir yere sahip olan Korkuteli Çaybaşı Hamamı ayrıntılı olarak tanıtmaya ve Türk hamam mimarisi içindeki yeri saptanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Korkuteli, Osmanlı, Hamam, grafiti, lale, karanfil

Abstract

Located at Korkuteli district of Antalya, Çaybaşı Bath is one of the few buildings which have been able to survive since the Ottoman Period. Carrying the overall characteristics of the Turkish bath architecture in terms of both its material and plan characteristics, the building is dated to the first half of the 16th century-the first half of the 17th century. The bath, which no more functions today, was restored in the 1970s. With its decorations hidden beneath the plaster of poor quality that was made on its walls in the following periods, the bath has a special place in the Turkish bath architecture. These decorations also reflect the decoration understanding and taste of their time. The tulips and carnations coming out of the vase made in the stamping technique in the decorations are considerably analogous to the motifs used in the tile and ceramic art then. The ship and fish graffiti on the walls all but pictorially reflect the proximity of Korkuteli to the Mediterranean Sea. In this paper, it will be intended to introduce Çaybaşı Bath in Korkuteli, which repeats a plan diagram analogous to those of a large number of baths constructed in the same period but which is distinguished from them by, and has a privileged place with, its decorations beneath the plaster, in detail and to determine its place in the Turkish bath architecture.

Key Words: Korkuteli, Ottoman, Bath, graffiti, tulip, carnation

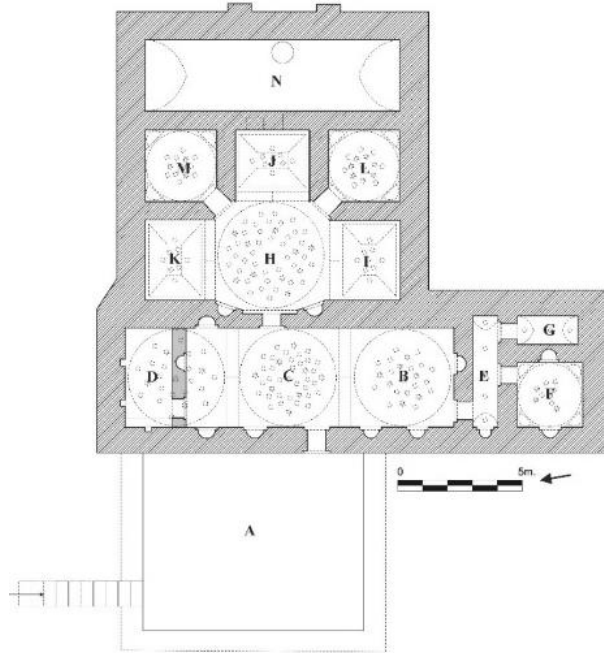
Giriş

Antalya'nın ilçelerinden biri olan Korkuteli, tarihi boyunca önemli bir yerleşim olmuştur. Kaynaklarda İsinde (Erten,1948: 48) adıyla rastlanılan yerleşimin adı zamanla İstanos'a dönüşmüş (İbn-i Batuta 1983: 195; Evliya Çelebi, 2011: 305), II. Beyazıd'ın oğlu Şehzade Korkud'un burada sancak beyliği yapmasından dolayı Korkudili / Korkudeli olarak anılmıştır (Tızlak, 2014: 249-259). Günümüzde ise bu isim Korkuteli'ne dönüşmüştür. 12. yüzyılda Selçuklu, 16. yüzyılda Osmanlı hâkimiyeti altına giren yerleşimde¹Türk-İslam dönemine ait 3 önemli yapı bulunmaktadır: Bunlardan ikisi Alaaddin Camii² ve Emir Sinaneddin Medresesi, üçüncüsü ise bu çalışmaya konu olan Çaybaşı Hamamı'dır³. Hüseyin Ağa Hamamı olarak da bilinen yapı (VGM I 1983, 627), hamam mimarisinin genel özelliklerini taşıması yanında sonraki dönem sıvalarının altında kalan baskı ve kabartma teknikli süslemeleriyle oldukça özel bir eserdir.

Mimari ve Süsleme Özellikleri

Günümüzde kullanılmayan hamam, kuzeyden güneye eğimli bir arazi üzerine moloz taşlarla inşa edilmiştir (Resim 1). Yapı bugünkü şekliyle dikdörtgen planlı ılıklik, ılıkliğa bir koridorla bağlanan tuvalet ve traşlık, üç eyvanlı iki köşe halvetli bir sıcaklık ve su deposundan oluşmaktadır (Şekil 1).

Soyunmalık mekânı ise günümüze ulaşamamıştır. Yapının duvarlarındaki derzlerin doldurulduğu, kubbelerin onarıldığı görülmektedir. 1970 tarihli Abide ve Eski Eser Onarım Fişi'nden yapının harap vaziyette olduğu, bu nedenle kubbelerin açılıp temizlenmesi ve kornişlerinin konarak sıkalı şap ile kapatılması, cehennemliklerin temizliğinin yapılmasının gerektiği öğrenilmektedir (AVBM, 1970). 1989 tarihli Vakıf Eski Eser Fişi'nde ise 1970-71 yıllarında onarılan eserin kullanılmadığı için tekrar harap olduğu belirtilmiştir (VEEF, 1989).



Şekil 1: Plan.

¹ Korkuteli'nin tarihçesi hakkında daha geniş bilgi için bk. Yıldız 2018, 2-12.

² Yapı hakkında detaylı bilgi için bk. Çaycı 2004; Tanman 2014.

³ Bu çalışma, 24-26 Ekim 2018 tarihlerinde İstanbul'da düzenlenen 22.Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu'nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.



Resim 1: Genel Görünüm.

Hamamın batı cephesinde bulunan *soyunmalığın* (Şekil 1-A) batı ve güney cephe duvarları bir miktar ayakta olup, zeminindeki kalın mermer bloklardan oluşan döşeme kısmen sağlamdır. Antalya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 19.08.2016 tarih ve 5228 nolu kararıyla yapıda araştırma kazısı yapılması istenmiş, 06.10.2016-11.10.2016 tarihleri arasında yapılan kazı çalışmalarında toprak dolgunun kaldırılmasıyla mekânın zemin döşemesi ortaya çıkartılmıştır. Kazılar sonucu mekânın ortasındaki kare formulu bir alanda döşeme taşlarının bulunmaması nedeniyle, burada bir süs havuzunun olabileceği düşünülmüştür (İpekçioğlu ve Durmaz Erünsal 2016, 2). Kuzeyinde, yoldan aşağı doğru basamak şeklinde sıralanmış birkaç mermer blok, mekâna merdivenle inilerek girildiğini göstermektedir. Soyunmalık, ılıklığa bitişik inşa edilmesine rağmen, ana duvarlarla organik bir bağ kurulmamıştır. Hamamın batı duvarında kubbe geçişi ya da tonoz kalıntısına ait herhangi bir izin bulunmayışı, bu mekânın üzerinin ahşap çatıyla örtülmüş olabileceğini akla getirmektedir (Resim 2).



Resim 2: Soyunmalık.

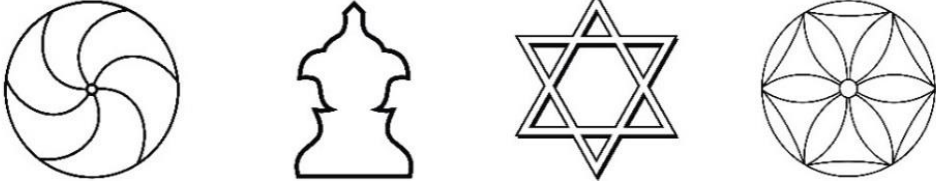
Ilıklık, enine dikdörtgen planlıdır (Şekil 1-B,C,D). Zeminde, cehennemliğin temizliği için açılmış kare planlı açıklık mevcuttur. *Ilıklık*ın üzeri eşit aralıklarla doğu-batı yönlü atılan iki sivri kemerlerle üç birime ayrılmıştır (Resim 3). Her birimin üzeri, geçişleri pandantiflerle sağlanmış birer kubbeye örtülmüştür⁴. Kubbelerin üzerinde yıldız, beşgen ve altıgen şekilli ışık gözleri vardır. Işıklıkların üzerinde bulunması gereken filgözü cam fanuslar günümüzde mevcut değildir. *Ilıklık*ın kuzey tarafı perde duvarla kapatılarak küçük bir mekâna dönüştürülmüştür (D). Batı duvarında dört, doğu duvarında bir, kuzeydeki perde duvar ile güney duvarı üzerinde de birer olmak üzere toplamda yedi adet yarım daire kesitli niş bulunmaktadır. Nişler, testere dişi şeklinde kemerlere sahip çökertmeler içine yerleştirilmiştir. *Ilıklık*ın sıvanmış ve yer yer fırça darbeleriyle kırmızıya boyanmış duvarlarının alt seviyesinde tahribatlar ve büyük kayıplar mevcuttur. Dikkatlice bakıldığında sıvaların altında çeşitli süslemelere ait izler seçilmektedir. Hamamda çeşitli tarihlerde yaptığımız incelemeler sırasında, sıvalardaki dökülmelerin giderek arttığını ve bu dökülmelerin altta kalan özgün süslemeleri zamanla daha da ortaya çıkardığını gördük.



Resim 3: *Ilıklık Mevânının Güneyden Görünüşü.*

*Ilıklık*ın güneyindeki kubbeye (B), kubbeye geçişi sağlayan pandantiflerden güneydoğuda yer alanı üzerinde ve kubbe kasağında bitkisel ve geometrik motifli süslemeler vardır. Bunlardan güneydoğudaki pandantifin içinde bulunanında madalyon içerisine yerleştirilmiş çark-ı felek motifi baskısı seçilebilmektedir (Resim 4, Şekil 2). Kubbe kasağında bir sıra mukarnas dizisini anımsatan dişler dolanmaktadır. Dişlerden bazılarının hemen alt bölümünde sıva üzerine kalıpla baskı tekniğiyle yapılmış palmet motifleri dikkat çekmektedir (Resim 5, Şekil 3). Palmet dizisinin arasında doğudaki sağır kemerin üst kısmında Mühr-ü Süleyman motifine (Resim 6, Şekil 4), kuzeydoğudaki pandantifin üst kısmında ise bir madalyon içerisinde altı taç yapraklı stilize bir çiçeğe yer verilmiştir (Resim 7, Şekil 5).

⁴ Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler I adlı eserde 3 birimli bu bölümün üzerinin beşik tonozla örtülü olduğu belirtilmiştir. Bk. VGM 1983, 627.

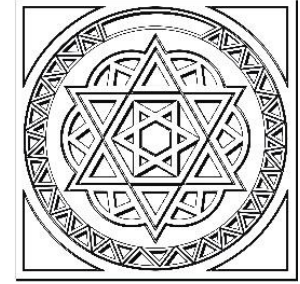
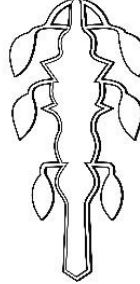
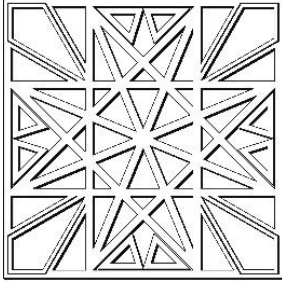


Resim 4-7, Şekil 2-5: Ilıklığın Güney Biriminin Süslemeleri ve Çizimleri.



Resim 8,9, Şekil 6,7: Ilıklığın Orta Birimindeki Kemer Başlangıçlarında Yer Alan Süslemeler ve Çizimleri.

Ilıklığın kuzeyinde yer alan ve üzeri pandantif geçişli kubbe (D) ile örtülü üçüncü birimde de sıva üzerine kabartma teknikli süslemeler bulunmaktadır. Bu süslemelerden kuzeydeki birimi oluşturan doğu-batı yönlü kemerin ortasında kare bir form içine yerleştirilmiş sekiz kollu bir yıldız motifine yer verilmiştir (Resim 10, Şekil 8). Yıldızın sivri kol uçlarından çıkan ince şeritlerin dik açıyla karşısındaki yıldızın kol uçlarıyla birleştirilmesiyle kompozisyona hareket katılmıştır. Pandantif geçişlerin başlangıçlarında birer stilize ağaç motifi dikkati çeker (Resim 11, Şekil 9). Kısa bir gövde üzerinde yükselen ağacın üst bölümünden çıkan kısa dallar stilize birer yaprakla sonlandırılmıştır. Kuzeydeki sağır kemerin ortasında ise merkezinde de Mühr-ü Süleyman motifi bulunan daha büyük bir Mühr-ü Süleyman motifinin kol aralarının dışbükey kavisli silmelerle birleştirildiği görülmektedir (Resim 12, Şekil 10).. Bu motif zikzak taramalı bir bordür ile çevrelenmiştir.

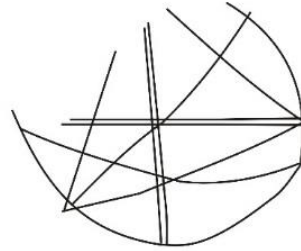


Resim 10-12, Şekil 8-10: Ilıklığın Kuzey Biriminin Süslemeleri ve Çizimleri.

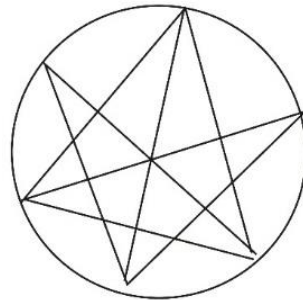
Ilıklığın perde duvarla kapatılarak küçük bir mekâna dönüştürülen kuzey mekânının batısında kuzey-güney yönlü bir seki uzanmaktadır. Mekâna geçiş perde duvarın batısındaki yuvarlak kemerli açıklıkla sağlanmaktadır. Bu açıklık testere dişi şeklinde kemeri bulunan çökertme içerisindedir. Perde duvarın güney tarafının doğusunda bulunan niş dekoratif kemeri üzerinde sıva üzerine baskı teknikli bir palmet motifi bulunmaktadır. Niş ile giriş açıklığı arasında, duvarın üst bölümünde sıva üzerine kazınmış karmaşık şekiller arasında çok sayıda gemi grafitisi olduğu dikkati çeker. Filgözü cam fanusların günümüze ulaşamaması nedeniyle içeri giren yağmur suları sıvaların yosunlanmasına, zamanın yıpratıcı etkisi de sıvaların yer yer dökülmesine neden olunca grafitiler zarar görmüştür. Bu duvardaki karmaşık çizgiler arasında büyüklü küçüklü sekiz adet gemi tasviri seçilebilmektedir (Resim 13) Bunlar arasında en büyük ve en detaylı işlenmiş olan üç direkli bir kalyon oldukça dikkat çekicidir. Rüzgârın etkisiyle yelkenleri şişerek soldan sağa yol alıyormuş izlenimi verilmiş kalyon, taramalı bordası, borda kuşakları, lumbozları ve sancağı ile son derece detaylıdır. Diğerlerinin ise yelkenli basit tekne tarzında olduklarını söylemek mümkündür. Perde duvarın üzerinde yer alan testere dişi şeklindeki kemerli çökertme içine yerleştirilmiş yuvarlak kemerli açıklık, kuzeydeki dar mekâna geçişi sağlamaktadır. Bu açıklığın kemer kenarındaki dökülen sıvaların altında iki adet madalyon olduğu görülmektedir (Resim 14-15, Şekil 11,12). Madalyonların içine kol sayıları birbirinden farklı birer yıldız kazınmıştır. Bu yıldızlardan altı kollu olanında, madalyon üzerinde kol uçlarının geleceği noktaların delinerek belirlenmesi, kazıma işleminin geometri bilgisi olan biri tarafından yapıldığını göstermektedir. Perde duvarın arkasındaki karmaşık çizgiler arasında ise iki adet geometrik motifli madalyon ile balık (çipura?) figürüne rastlanılmıştır (Resim 16).



Resim 13: Korkuteli Çaybaşı Hamamı.
Ilıklık Mekânındaki Perde Duvarın Güneyindeki Gemi Grafitileri



Resim 14, Şekil 11: Korkuteli Çaybaşı Hamamı.
Ilıklık Mekânındaki Perde Duvarın Giriş Açıklığındaki Madalyon.



Resim 15, Şekil 12: Ilıklık Mekânındaki Perde Duvarın Giriş Açıklığındaki Madalyon.



Resim 16: Ihlıklık Mekânındaki Perde Duvarın Kuzeyindeki Grafitiler.

Ihlıklığın kuzeyindeki bu mekânın oluşturulmasında kullanılan perde duvarın üzerindeki niş ve giriş, yapıdaki diğer niş ve açıklıklarda olduğu gibi testere dişi biçimli kemerli çökertmeler içine alınmıştır. Niş kemerinin tepeliğinde sıva üzerine baskı teknikli palmet vardır. Palmetin kubbede kullanılanlarla aynı olması göz önüne alındığında, bu mekânın hamam beden duvarlarının sıvanmasından hemen sonra, ana duvarlarla organik bir bağ kurulmadan inşa ettirildiğini söylemek doğru olacaktır.

Ihlıklığın güney duvarında yer alan yuvarlak kemerli açıklık tuvalet ve traşlık mekânlarına geçişi sağlayan koridora (E) açılmaktadır. Batıdaki tromp geçişli kubbeli mekân traşlık (F), doğudaki üzeri tonuz örtülü mekân ise tuvalettir (G).

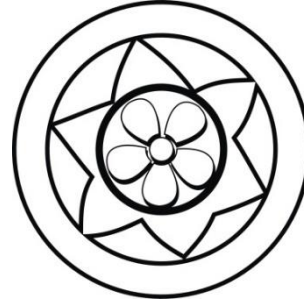
Ihlıklığın doğu duvarı ortasında testere dişi şeklinde kemerli çökertme yer almaktadır. Bu çökertme içindeki yuvarlak kemerli bir açıklıkla sıcaklığa geçilmektedir. Sıcaklık, üç eyvanlı ve iki köşe halvetlidir (Şekil 1-H, I, J, K, L, M; Resim 17). Halvetler kuzeydoğu ve güneydoğu köşelere; eyvanlar ise, kuzey ve güney duvarlar ile doğu duvarın ortasına yerleştirilmiştir. Kuzey eyvanın içinde kare planlı açıklık mevcuttur. Bu açıklık 1970-71 yıllarında cehennemliğin temizliği için açılmış olmalıdır. Halvet hücrelerinin köşeleri ile karşısında kalan köşeler pahlanarak orta alan (H) sekizgene dönüştürülmüş, üzeri testere dişi şeklinde geçişli bir kubbe, eyvanlar ise aynalı manastır tonozu ile örtülmüştür⁵. Kubbe yıldız, beşgen ve altıgen şekilli ışıklıklara sahipken, tonozların üzerindeki beşgen şekillidir. Işıklıkların filgözü cam fanusları günümüze ulaşamamıştır.

⁵ Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler I adlı eserde eyvanların üzerinin beşik tonozla örtülü olduğu belirtilmiştir. Bk., VGM 1983, 627.



Resim 17: Sıcaklık.

Güneyde yer alan eyvanın (I) doğu duvarı üzerindeki sağır kemerin iç kısmında bir gülbezek bulunmaktadır (Resim 18, Şekil 13). Gülbezek, altı kollu yıldızın merkezine beş taç yapraklı bir çiçek yerleştirilmesi şeklindedir. Güney duvarda ise, kilit taşı ortasında baş aşağı yerleştirilmiş kabartma teknikli bir palmet vardır.



Resim 18, Şekil 13: Sıcaklık Güney Eyvanındaki Süsleme.

Doğu eyvan (J) üzerinde pencere formlu bir niş ve bir adet pencere vardır. Bunlardan güneydeki su deposuna açılan kontrol penceresi iken, kuzeydeki simetri kaygısı ile yapılmış olmalıdır. Tonoz başlangıcının hemen altındaki sağır sivri kemerin ortasında da kabartma teknikli süslemelere yer verilmiştir. Süslemelerde iki yanda baş aşağı yerleştirilmiş birer palmetin arasına dekoratif bir kemer işlenmiştir (Resim 19, Şekil 14)



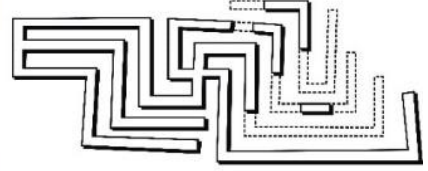
Resim 19, Şekil 14: Sıcaklık Doğu Eyvanındaki Süsleme.

Güneydoğu (L) ve kuzeydoğu (M) halvetlere giriş pahlanmış duvar üzerindeki yuvarlak kemerli açıklıklarla sağlanmaktadır. Açıklıkların üzerinde dekoratif kemerli birer alınlık oluşturulmuş, bunların içi bitkisel, geometrik süslemeler ve vazolarla süslenmiştir. Güneydoğudaki halvetin (L) dekoratif kemerin kare altlıkları, baş aşağı yerleştirilmiş iri palmeler üzerine oturtulmuştur. Alınlığın içi ise sıva üzerine kalıpla baskı teknikli kompozisyonla süslenmiştir (Resim 20, Şekil 15). Bir lale, bir karanfil, bir vazolar ve bir adet madalyon kalıbıyla oluşturulan kompozisyonda, laleler ve karanfiller çeşitli yönlerde döndürülerek çiçek demeti oluşturulmuş, alt kısmına da vazolar kalıbı basılmıştır. Vazolu kompozisyon, çiçeklerin sayısı ve yönü değiştirilerek alınlık içerisinde altı kez tekrar ettirilmiştir. Arada oluşan boş yüzeyler de altı kollu yıldız madalyonu ile hareketlendirilmiştir. Altlıklar ve dekoratif kemer üzerine de lale ve karanfil kalıplarının gelişigüzel basıldığı dikkati çeker. Sıvaların dökülen kısımlarından anlaşıldığı kadarıyla düzenleme, kuzeydoğudaki halvet girişi üzeri ile kuzeybatı ve güneybatıdaki pahlı duvarların alınlıklarında da tekrar ettirilmiştir.

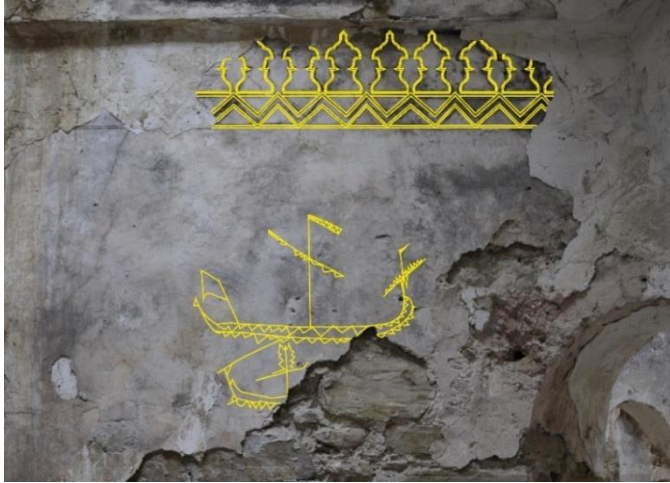
Güneydoğudaki halvet (L), geçişleri tromp olan bir kubbe ile örtülüdür. Halvetin batı duvarındaki tromplarının arasındaki sağır kemerde ince şeritlerle oluşturulmuş menderes motifi vardır. Şeritler belirli aralıklarla kesişerek ortada svastikalar meydana getirmektedir (Resim 21, Şekil 16). Duvarın üst kesiminden dökülen sıvaların altından ise baskı teknikli süslemeler açığa çıkmıştır. Bu süslemelerde üçgen zikzaklar yapan bir bordürün üzerinde palmet dizisi dolanmaktadır (Resim 22). Sıva tabakasının ince olduğu kısımlarda seçilebilen izler palmelerin duvarın dört yönünü kuşattığını göstermektedir. Batı duvarı ortalarında üst üste verilmiş farklı büyüklükteki iki gemi grafitisi dikkati çeker (Resim 23). Duvardaki sıvaların yer yer dökülmesi grafitilerin bazı kısımlarının yok olmasına neden olmuştur. Gemi tasvirlerinden üstteki büyük olanı iki direklidir. Yelkenler her iki direkte de serenler üzerinde toplanmıştır. Geminin kıç kısmında bir flandrası olduğunun görülmesine rağmen, flandra üzerinde bandrasının anlaşılmasına yönelik bir veriye yer verilmemiştir. Bordası zikzak taramalı verilen geminin alt kısmında görülen diğer zikzak tarama ise fırtınalı havalarda denizde oluşan azgın dalgaların tasviri olarak düşünülebilir. Üstteki gemi tasvirinin hemen alt kısmına kazınan tek direkli yelkenli tasvirinin bir kısmı yok olmuştur. Bordasının alt kısmının zikzak taramalı verilmesi, yelkenliye dalgalı bir denizde yol alıyormuş görünümü kazandırırken, iki yelkenli arasının ince bir çizgiyle birleştirilmesi, yelkenlilerin peş peşe yol aldığı algısını uyandırmaktadır.



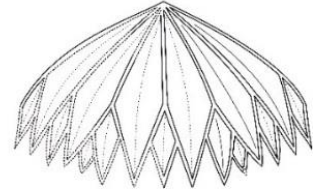
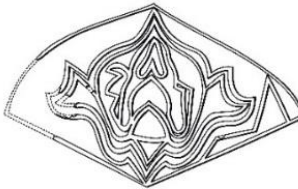
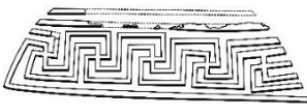
Resim 20, Şekil 15: Güneydoğu Halvet Hücresinin Alnındaki Süslemeler.



Resim 21, Şekil 16: Güneydoğu Halvetin Batı Duvarı.



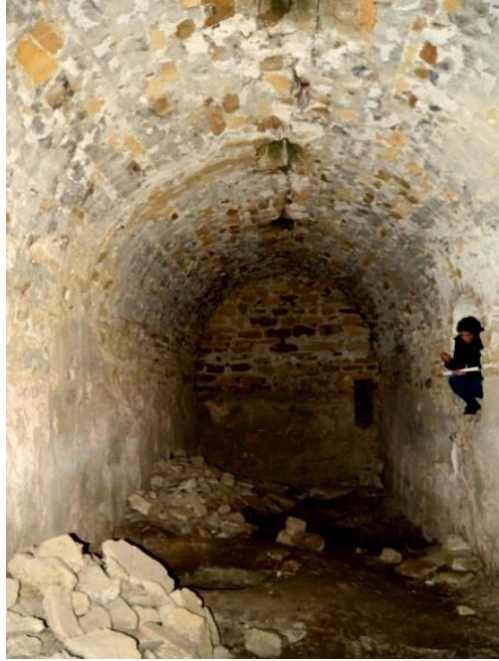
Resim 22: Güneydoğu Halvetin Batı Duvarı.



Resim 23-25, Şekil 17-19: Kuzeydoğu Halvetin Kubbe Geçişleri.

Sıcaklığın kuzeydoğusunda yer alan halvet de (M) tromp geçişli bir kubbe ile örtülmüştür. Kuzeydoğu ve kuzeybatı tromplarının içi ile doğudaki sağır kemerin içi geometrik ve bitkisel motifli süslemelerle hareketlendirilmiştir (Resim 23-25, Şekil 17-19). Bunlardan güneydeki sağır kemerin içine, ince şeritlerin kesişimiyle svastika oluşturan menderes motifi işlenmiştir. Tromplardan güneydoğudakinin içi stilize iri bir palmetle süslenmişken, kuzeydoğudaki trompun içinin dilimlendiği seçilebilmektedir.

Sıcak su deposu (N) hamamın doğusunda bulunmaktadır (Resim 26). Üzeri sivri kemerli bir tonozla örtülmüştür. Ortalara yakın bir kısmında kazanın oturtulduğu delik mevcuttur. Külhan ağzı ise hamamın doğusunda yer almaktadır.



Resim 26: Su deposu.

Karşılaştırma ve Değerlendirme

Korkuteli Çaybaşı Hamamı plan ve tasarım açısından hamam mimarisinin genel özelliklerini taşıyan bir hamamdır. Yapının sıcaklığı, S. Eyice'nin hamam tipolojisinde *haçvari dört eyvanlı ve köşe hücreli tip* (Eyice, 1960: 108) olarak adlandırdığı grubun *üç eyvanlı ve iki köşe hücreli* bir varyasyonudur. Anadolu ve Anadolu dışında bu tür plan şemasına sahip çok sayıda hamam örneği mevcuttur. *Tokat Sultan Hamamı* kadınlar kısmı (13. yüzyıl başları) (Eravşar, 2004: 21, Çiz. 4), *Kayseri Huand Hatun Hamamı* (1328) kadınlar kısmı (Önge, 1995: 207, Şek.1), *Kastamonu Cemaleddin Frenkşah Hamamı* (13. yüzyıl ikinci yarısı) (Önge 1995, 244, Şek.1), *Ezine Sefer Şah Hamamı* (14. yüzyıl) (Ayverdi, 1966: Res. 857), *Beçin Büyük Hamam* (14. yüzyıl) (Ünal, 2000: 141, Şek.2), *Işıklı Gedik Ahmed Paşa Hamamı* (15. yüzyıl) (Çakmak, 2002: 180), *Bursa Emir Sultan Hamamı* (15. yüzyıl) (Ayverdi, 1989: 359, Res. 628a), *Afyon Gedik Ahmet Paşa Hamamı*

(1472-75) kadınlar kısmı (Daş 1997, 33), Savaş (Bermende) Köyü Hamamı (15. yüzyıl sonu-16. yüzyıl) (Demiralp, 1996: 94), *Bergama Hacı Hekim Hamamı* (16. yüzyıl başı) (Yüksel, 1983: 63), *Afyon Kadı Hamamı* (16. yüzyıl) (Daş, 1997: 44), *İstanbul Langa Hamamı* (16. yüzyıl) (Ünver, 1992: Res.23), *Rodos Yeni Hamam* (16. yüzyıl) (Kanetaki, 2004: Fig.4), *Tire Eski - Yeni Hamam* (16. yüzyıl ilk yarısı) erkekler kısmı (Çakmak, 2002: 67, Çiz. 12), *Akhisar Gülruh Sultan (Yeni) Hamamı* (16. yüzyıl) (Ünal, 1998, 90, Şek. 24; Ünal 2001, 217, Şek.3), *Alaşehir (Sülün Muslu Paşa) Hamamı* (16. yüzyıl sonları ile 17. yüzyıl ilk çeyreği) (Uçar, Çakmak ve Uçar 2018: 183), *Fertek Köyü Hamamı* (18.-19. yüzyıl) (Ekiz, 2014: 110), *Talas Ali Saib Paşa Hamamı* (1887) (Denktaş, 2000: 229, Plan 101) sıcaklıkları plan şemaları bakımından Korkuteli Çaybaşı Hamamı'na benzemektedir.

Anadolu'daki Türk hamamlarının büyük bir çoğunluğunda soyunmalık mekânının hamama bitişik inşa edildiği, ancak ana duvarlarla organik bir bağ kurulmadığı görülmektedir. Daha özensiz malzeme kullanılarak inşa edilmesi, üst örtüsünün dayanıksız oluşu gibi nedenler bu mekânın diğer mekânlarına oranla daha önce tahrip olmasına veya yıkılmasına neden olmuştur. Korkuteli Çaybaşı Hamamı'nın da batısında bulunan soyunmalık mekânının merdivenleri, zemin döşemesi, batı ile güney cephelerindeki duvarları bir miktar sağlam olmasına rağmen mekân günümüze tam olarak ulaşamamıştır. Hamamın batı duvarı üzerinde herhangi bir kubbe geçişi ya da tonoz kalıntısının bulunmayışı, bu mekânın yapıya sonradan eklendiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Yapı sıva üzerine kalıp baskı teknikli bitkisel süslemeleriyle Anadolu Türk hamamları içinde oldukça özel bir yere sahiptir. Özellikle halvet hücrelerinin pahlanmış duvarları üzerindeki girişlerinin alınlıkları ile kuzeybatı ve kuzeydoğudaki pahlı duvarların dekoratif kemerli alınlıklarını süsleyen vazolu çiçek düzenlemeleri oldukça dikkat çekicidir. Bu düzenlemeler ustanın el becerisi ve beğenisi doğrultusunda lale ve karanfil kalıbının çeşitli yönlere çevrilmesiyle oluşturulmuştur. Benzer teknikli lale motiflerine, süslemelerinin yapımı 16.-17. yüzyıl gibi daha geç tarih olabileceği düşünülen *Beyşehir Eşrefoğlu Hamamı* (13. yüzyıl sonu) (Önge, 1968: Res. 9-10, Şek. 1; Önge, 1995, 261-272) ve *Akşehir Kozağaç Köyü Hamamı*'nda (16.-17. yüzyıl) (Demiralp, 1996, 97) rastlanılmıştır. Lale, karanfil gibi klasik dönem çiçeklerinin sıva üzerinde hayat bulduğu Korkuteli Çaybaşı Hamamı'nda, bu çiçeklerin vazo içerisinden çıktığı dikkati çekmektedir. Osmanlı sanatında vazolu çiçek tasvirlerinin ilk örnekleri 15. yüzyılın ilk yarısına götürülse de (Akar, 1969: 269), en güzel örneklerini sıklıkla 16. yüzyıl ikinci yarısı ile 17. yüzyıl ilk yarısına tarihlendirilen İznik çini ve seramiklerinde bulmak mümkündür. Bunlara örnek olarak Eyüp Sultan Türbesi, Edirne Selimiye Camisi, Sultan Ahmet Camisi ve Takkeci İbrahim Ağa Camisi (Bakır, 1999: Res. 130, 140, 145,180) ile Sadberk Hanım Müzesi ve Ömer M. Koç Koleksiyonu İznik seramiklerindeki lale ve karanfil motifleri gösterilebilir (Bilgi, 2009: Kat.no.160, 162, 163, 260).

Hamamın ılık kubbelerinin güneyindeki birimi ile güneydoğu halvet hücrelerinde, dökülen sıvaların altında sıva üzerine kalıpla yapılmış palmet motifleri görülebilmektedir. İnce bir konturla çevrelenmiş şekilde verilen sade görünümlü palmetler yan yana sıralanmıştır. Benzer teknikli palmet motifleri Anadolu'nun çeşitli yerleşimlerindeki hamamlarda da görülmektedir. *Beçin Bey Hamamı* (15. yüzyıl) (Ünal, 2018: 86-87, Res.63-65, Şek.20-22), *Bursa Timurtaş Hamamı* (15. yüzyıl) (Önge, 1995: 87-88, Res. 13-

15) *Akşehir Kozağaç Köyü Hamamı* (16.-17. yüzyıl) (Demiralp, 1996: 97) ve *Afyon Sorkun Hamamı* (Karaman, 2013: 81) bu hamamlar arasında sayılabilir.

Çaybaşı Hamamı süslemeleri arasında sıva üzerine kazınmış karmaşık şekiller içerisinde çok sayıda grafitiye ait izler seçilebilmektedir. Sıva yüzeyinin ince uçlu bir aletle kazınmasıyla yapılan bu grafitilerde, içine farklı kol sayılarına sahip yıldızların yerleştirildiği madalyonlar, değişik gemi tasvirleri ile bir adet balık figürü olduğu saptanmıştır. İncelediğimiz bu hamamla birlikte örneklerine sıklıkla Alanya, Çanakkale ve Tekirdağ gibi deniz kentlerindeki kale, burç, konak ve hamam gibi yapıların duvarlarında rastlanılan gemi grafitileri ve balık figürlerine yenileri eklenmiş, mevcut örneklerin sayısı da artmıştır. Bir liman kenti olan Antalya'ya yakın konuma sahip Korkuteli'ndeki bu hamamda bulunan grafitilerin buraya ne zaman ve ne amaçla yapıldıklarını bilemesek de, bunların yelkenlileriyle, balıklarıyla denize ait yaşamı bilen birileri tarafından duvarlara kazındığını söylemek mümkündür. Osmanlı'nın sınırlarının genişlediği ve denizlerde egemenliğinin sağlandığı 16. ve 17. yüzyıllarda özellikle kalyon, kadirga, kayık ve sandal gibi çeşitli deniz araçları⁶ ile deniz yaşamından çeşitli canlılara özellikle seramik, çini ve minyatür sanatlarında sıkça yer verilmiştir (Öney, 2009: 4,5). Bu tür grafitiler bazen *Tire Yalınayak Hamamı* (16. yüzyıl-17. yüzyıl üçüncü çeyreği) erkekler kısmı ılıklığının mermer zemin döşemlerinde olduğu gibi devşirme taşlarla (Çakmak, 2002: 147, Res. 136) yapılara taşınmış, bazen de *İncecik Camii* (1498/9) (Eyice 1970, Lev. V, Res.11/12), *Alanya Kalesi* (Bilici, 2008: 19-29), *Enez'de bir sahil kervansarayında* (Cantay, 1982: 128, Res. 8-9) ve *Çanakkale ve çevresindeki farklı yapı türlerinde* (Altier 2016) olduğu gibi bazen tek olarak ya da zengin gemi repertuarı ile duvarlar yüzeyine kazınmıştır. Balık figürlerinin örneklerini ise *İncecik Camii*'nin (1498/9) tabhane odalarından sağdakinin duvarında (Eyice, 1966: Lev. XV, Res. 4; Eyice, 1970: 196, Res.28) ve *Ezine-Mahmudiye Beldesi, Yeniköy Cezayirli Hasan Paşa Köşkü*'nde (Korfmann, 1986: Fig. 12d) bulmak mümkündür. Osmanlı Deniz Tarihi'nde gemiciliğinin gelişimi "kürekli gemiler/çektiri, kadirga dönemi", "yelkenli gemiler/kalyonlar dönemi" ve "buharlı gemiler dönemi" olarak üç dönemde incelenmekte, yelkenli gemiler/kalyon dönemi 17. yüzyılın ikinci yarısından ikinci yarısı ile 19. yüzyıl ortalarına süren zamana tarihlendirilmektedir (Bostan, 2005: 169). Bu bilgi de göz önünde bulundurulduğunda, Korkuteli Çaybaşı Hamamı duvarlarındaki gemi tasvirlerinin yapıyla çağdaş olamayacağını, hamamın inşasından sonraki bir tarihte duvarlara kazındığını söylemek yerinde olacaktır.

Korkuteli Çaybaşı Hamamı'nın inşa tarihi hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Yapı genel olarak 16.-17. yüzyıla tarihlendirilmektedir (AVBM, 1970; AKE 2005, 11; VGM, 1983, 627). Evliya Çelebi, 1671 yılında çıktığı hac yolculuğu sırasında Istanoz'a da (Korkuteli'ye de) uğramış, bölgenin Antalya'nın yaylağı olduğu konusunda geniş bilgiler verdikten sonra burada 205 mihrap, Cuma namazı kılınan 3 cami, 300 dükkân, bir medrese, bir han, bir imaret ve iki hamam olduğundan bahsetmiştir. Bu yapılardan bir medrese, bir han ve bir hamamın Sultan Alâeddin'in olduğunu belirtmiştir (Evliya Çelebi, 2011: 307). Evliya Çelebi'nin varlığından söz ettiği iki hamamdan biri bu hamam olmalıdır. 1869 yılında Istanoz'da 3 adet hamam olduğu, bunlardan Çaybaşı

⁶ Osmanlı denizcilik tarihi ve gemi teknolojisi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Güleriyüz 2004; Bostan 2006; Bostan 2007.

Hamamı'nın Hüseyin Ağa isimli biri tarafından onarıldığı için Hüseyin Ağa Hamamı olarak da anıldığı bilinmektedir (Yıldız, 2018: 143). Günümüzde ise Korkuteli'nde sadece 1 hamamın varlığı saptanabilmiştir. Korkuteli Çaybaşı Hamamı'nın mimari özellikleri dikkate alındığında, hamam ile benzer plan şemasına sahip örnekler 13. yüzyıldan 19. yüzyıla dek geniş bir aralığına tarihlendirilmekle birlikte, örneklerin büyük çoğunluğu 15.-16. yüzyıla yerleştirilmektedir. Hamamın halvet girişleri alınlıklarındaki süslemelerin ise Osmanlı sanatında 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren moda olduğu bilinmektedir. Plan şeması ve süslemeleri bir arada değerlendirildiğinde hamamın 16. yüzyılın ikinci yarısı ile 17. yüzyılın ilk yarısı arasında inşa edilmiş olabileceğini söylemek mümkündür.

Sonuç

Bu çalışmada uygun olmayan ışık koşulları altında tespit edilebilen süslemelerin bütünü küçük birer parçaları olarak düşünüldüğünde, hamamda daha yoğun süslemeler bulunduğu beklenmektedir. Bu nedenle restorasyon çalışmaları sırasında sıva raspaşının dikkatli yapılması sıvaların altında gizlenen süslemelerin ortaya çıkartılması açısından oldukça önemlidir. Dileğimiz bu kadar yoğun süslemelere sahip bu hamamın yapılacak restorasyon çalışmaları sırasında özgünlüğünü kaybetmemesi, süslemelerin korunarak gelecek kuşaklara aktarılmasıdır.

Kaynaklar

- Akar, A. (1969). "Tezyini Sanatlarımızda Vazo Motifleri", *Vakıflar Dergisi*, 8, 267-272.
- Altıer, S. (2016). "Çanakkale ve Çevresindeki Bazı Türk Dönemi Yapılarında Görülen Denizcilikle İlgili Kazıma (Grafiti) Tasvirler", *Çanakkale Araştırmaları Yıllığı*, 21, 1-26.
- AKE , (2005). *Kültür Envanteri (Korkuteli-Elmalı) (2005)*, İl Özel İdaresi Kültür Yayınları: Antalya
- AVBM, (1970). Antalya Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivindeki 1970 tarihli Abide ve Eski Eser Onarım Fişi.
- Ayverdi, E.H. (1966). *İstanbul Mi'mari Çağının Menşe'i*, Osmanlı Mimarisinin İlk Devri 630-805 (1230-1402), I, İstanbul.
- Ayverdi, E.H. (1989). *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri*, II, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları: İstanbul.
- Bilici, K. (2008). *Kalenin Gemileri: Alanya Kalesi'ndeki Gemi Grafitileri*, Ege Yayınları: İstanbul.
- Bilgi, H. (2009). *Ateşin Oyunu Sadberk Hanım Müzesi ve Ömer M. Koç Koleksiyonlarından İznik Çini ve Seramikleri*, Vehbi Koç Vakfı: İstanbul.
- Bostan, İ. (2005). *Kürekli ve Yelkenli Osmanlı Gemileri*, Bilge Yayım ve Habercilik ve Danışmanlık Ltd. Şti.: İstanbul.
- Bostan, İ. (2006). *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*, Kitap Yayınevi: İstanbul
- Bostan, İ. (2007). *Osmanlılar ve Deniz-Deniz Politikaları Teşkilat ve Gemiler*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Cantay, G. (1982). *Enez'de Bir Sahil Kervansarayı*. *Vakıflar Dergisi*, 16, 121-130

- Çakmak, C. (2002). *Tire Hamamları*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Çakmak, Ş. (2002). Işıklı'da Gedik Ahmed Paşa Hamamı. *Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu (Prof. Dr. Gönül Öney'e Armağan)*. İzmir: Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü Yayınları, 179-184.
- Çaycı, A. (2004). Korkuteli (İstanoz) Tarihi ve Alaeddin Camii Üzerine Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 16, 107-128.
- Daş, E. (1997). *Afyon'daki Türk Anıtları (Medreseler, Türbeler, Hanlar, Hamamlar, Köprüler, Çeşmeler)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir.
- Demiralp, Y. (1996). *Akşehir ve Köylerindeki Türk Anıtları*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Denktaş, M. (2000). *Kayseri'deki Tarihi Su Yapıları (Çeşmeler, Hamamlar)*. Kayseri: Kıvılcım Yayınları.
- Ekiz, M. (2014). Niğde'de Hristiyan Türklere Ait Olduğu Düşünülen Üç Hamam. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 3, 5, 95-117.
- Eravşar, O. (2004). *Tokat Tarihi Su Yapıları (Hamamlar)*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Erten, S.F. (1948). *Antalya Tarihi*. Antalya.
- Evliya Çelebi (2011). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, I/9. (Hazırlayan S. A. Kahraman, Y. Dağlı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Eyice, S. (1960). İznik'te "Büyük Hamam" ve Osmanlı Devri Hamamları Hakkında Bir Deneme. *Tarih Dergisi*, 11/15, 99-120.
- Eyice, S. (1966). Büyük Balık Küçük Balığı Yutar. *Türk Etnografya Dergisi*, VII-VIII (1964-1965), 5-7.
- Eyice, S. (1970). Trakya'da İncecik'de Bir Tabhaneli Cami. *Tarih Enstitüsü Dergisi*, 1, 171-196.
- Güleryüz, A. (2004). *Kadırgadan Kalyona Osmanlıda Yelken Mikyas-ı Sefain*, İstanbul: Denizler Kitabevi.
- İbn-i Batuta (1983). *İbn-i Batuta Seyahatnamesi*, (Hazırlayan M. Çevik), Üçdal Neşriyat: İstanbul.
- İpekçioğlu, İ. –Durmaz Erünsal, Ö. (2016). *Antalya İli Korkuteli İlçesi Çaybaşı Hamamı Restitüsyon Raporu*.
- Kanetaki, E. (2004), "The Still Existing Ottoman Hamams in the Greek Territory", *Metu JFA*, 1/2, 81-110.
- Karaman, S. (2013). *Afyonkarahisar Hamamları*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Korfmann M. (1986). "Troy: Topography and Navigation", *Troy and the Trojan War: A Symposium Held at Bryn Mawr College October 1984*, (ed. Machteld J. Mellink), Bryn Mawr, Pennsylvania, 1-16.
- Öney, G.(2009). *Akdenizle Kucaklaşan Osmanlı Seramikleri Ve Günümüze Ulaşan Yansımaları*, Akmed Yayınları: İstanbul

- Önge, Y.(1968). "Konya - Beyşehir'de Eşrefoğlu Süleyman Bey Hamamı", *Vakıflar Dergisi*, VII, 139-144.
- Önge, Y. (1995). *Anadolu'da XII.-XIII. Yüzyıl Türk Hamamları*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları: Ankara.
- Tanman, M.B. (2014). "Beylikler Dönemi Anadolu Türk Mimarlığının İncelenmemiş Bir Ürünü: Korkuteli Alâeddin Camii", *Beylikler Dönemi Kültür ve Sanatı Sempozyumu (16-17 Nisan 2003) Bildiriler*, Sanat Tarihi Derneği Yayınları: İstanbul
- Tızlak, F. (2014). "İstanos Nahiyasının Korkudili Kazası'na Dönüştürülmesi", *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, IV/2, 249-259.
- Turan Bakır, S. (1999). *İznik Çinileri ve Gülbenkyan Koleksiyonu*, T.C. Kültür Bakanlığı: Ankara.
- Uçar, A., Çakmak, Ş. ve Uçar, H. (2018). "Alaşehir (Sülün Muslu Paşa) Hamamı", *Sanat Tarihi Dergisi*, XXVII/1, 181-195.
- Ünal, R.H. (2000). "Beçin 1997 Kazısı", *Sanat Tarihi Dergisi*, X, 139-156.
- Ünal, R.H. (2018). *Beçin Kazılarının 15 Yılı (1995-2009)*, Muğla Belediyesi Kültür Yayınları: Muğla.
- Ünalın, H.S. (1998). *Akhisar ve Gölarmara'daki Türk Anıtları*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir.
- Ünalın, H.S. (2001). "Akhisar Hamamları", *Sanat Tarihi Dergisi*, XI, 205-222.
- Ünver, S. (1992). "İstanbul Yedinci Tepe Hamamlarına Dair Bazı Notlar", *Vakıflar Dergisi*, II, İstanbul, 245-251.
- VEF, (1989). Vakıf Eski Eser Fişi.
- VGM, (1983). *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler I*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları: Ankara.
- Yıldız, T.M. (2018). *1839-1917 Arası İstanos (Korkuteli)'un İdari, Sosyal ve Ekonomik Durumu*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Antalya.
- Yüksel, İ.A. (1983). *Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid ve Yavuz Selim Devri*, V, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları: İstanbul.